

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE

KUR'AN VE

HÜSN-İ HAT

SEMPOZYUM BİLDİRİ METİNLERİ

01-03 KASIM 2015

A M A S Y A

DİB
YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 1330

İLMİ ESERLER: 209

Yayın Yönetmeni

Dr. Yüksel SALMAN

Yayın Koordinatörü

Yunus AKKAYA

Tashih

Sedat MEMİŞ

Grafik & Tasarım

Ali ÇINKI

Baskı

Kalkan Matbaacılık

(0312) 341 92 34

2. Baskı, Ankara 2017

ISBN 978-975-19-6757-2

2017-06-Y-0003-1330

Sertifika No: 12931

Eser İnceleme Komisyon Kararı

16.03.2017/10

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: (0312) 295 72 93-94

Faks: (0312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Tel: (0312) 295 71 53-295 71 56

Faks: (0312) 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

BİTLİS ETNOGRAFYA MÜZESİ'NDEKİ HAT ESERLERİ

Abdulhamit TÜFEKÇİOĞLU

Prof. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

Hat sanatına dair yapılacak araştırmalara kaynak oluşturması amacıyla, yazma eserlerin toplandığı kütüphaneler, müzeler, mimârî eserler ve koleksiyonlar büyük bir titizlik içinde taranmalıdır. Özellikle yazma eserler ve hat levhaları, taşınabilir kültür varlıklarımızdan olduğu için, farklı sebeplerle birçok müze ve koleksiyonda toplanmış durumdadır. Hat sanatının tarihi gelişimini, yazılı kaynaklarını ve sanatkârlarını tespit edebilmek amacıyla ülkemizdeki ve diğer devletlerdeki merkezler öncelikle araştırılmalıdır.

Bu düşüncelerden hareket ederek tebliğimizde, Bitlis'teki Etnografya Müzesi'nde (Fotoğraf 1) sergilenen hat eserleri araştırılmış ve incelenmiştir. Etnografik eserlerin toplandığı müzede¹ 13 adet hat levhası, 1 Kur'an-ı Kerim ile hokka, mührü ve makastan oluşan yazı takımı malzemesi teşhir edilmektedir. (Fotoğraf 2) Eserler, hat ve tezhip özelliklerinin yanı sıra sanatkârları açısından da değerlendirmeye alınacaktır. Kompozisyon özellikleri, yazı türleri ve sanat üslupları açısından detaylı inceleme sonrasında hattatların biyografilerinin belirlenmesi, bu tebliğin temel amacını oluşturmaktadır.

1. Mahmud Celâleddin Efendi'ye Ait Celi Sülüs Levha: 38x23 cm dış, 25x11 cm iç ölçülerine sahip levha, celi sülüs yazı türüyle ve is mürekkebiyle

¹ Bitlis Etnografya Müzesi, şehrin Atatürk Mahallesi'nde yer alan iki katlı yapıdır. Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmiş yıkık durumdaki Vali Konağı'nın yerinde aslına uygun olarak yeni inşa edilmiştir. 2003 yılında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yaptırılmıştır. 2005 yılında "Etnografya Müzesi" adıyla hizmete açılmıştır. Müzedeki eserlerin çoğu Ahlat Müzesi'nden getirilmiştir. Arkeolojik nitelikli eserlerin yanı sıra taş işçiliği, madeni eserler, halı-kilim gibi dokuma örnekleri ve tezgâhlar, ahşap eserler ile hat levhalarından oluşan bir koleksiyona sahiptir. (Bu bilgileri müzeden bizzat toplayan Doç. Dr. Gülşen BAŞ'a teşekkür ederim.)

yazılmıştır. "Yâ Hazreti Şeyh Seyyid Ahmed er-Rufâî" cümlesinin yazılı olduğu levha, XIX. yüzyılın meşhur hattatlarından Mahmud Celâleddin Efendi'ye aittir. (Fotoğraf 3)

Celâleddin Efendi, levhanın sol alt köşesinde lâl mürekkeple "Sevvedehû Mahmûd el-ma'rûf bi-Celâleddin sene 1171" cümlesiyle imzasını atmıştır. (Fotoğraf 4) Bu imzadan hareketle levhanın, 1171/1758 yılında Mahmud Celâleddin Efendi tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Hat kaynaklarına göre Celâleddin Efendi'nin doğum tarihinin 1163/1750'li yıllar kabul edildiği, dönemin bazı üstatlarından yazı meşketmişse de daha çok Hâfız Osman Efendi (1642-1698)'nin eserlerinden kendini geliştirdiği belirtilmektedir.² Levhadaki imzanın Celâleddin Efendi'ye ait olduğu kabul edildiğinde hat kaynaklarının belirlediği onun doğum tarihine dair öneride sıkıntı yaşanabilir. Zira Celâleddin Efendi'nin bu levhayı yazdığı 1171/1758 yılında henüz sekiz yaşlarında olduğu ve çocuk yaşta denilebilecek seviyede, hat öğretim usullerinde sıkı takip edilen imza atma geleneğini icra etmesi tartışma oluşturmaktadır. İmza Mahmud Celâleddin Efendi'nin eserlerinde tanınan şekle benzese de bu levhanın ona aidiyeti tartışmalı görünmektedir.

Levhadaki celi sülûs harfler, yazının gelişim seyrine göre çok ibtidâîdir. İncelik-kalınlık, terkip, meyil ve istif anlayışları zayıftır. Harflere hem is hem de lâl mürekkebiyle çokça müdâhale edilmiştir. Yazının zeminindeki boşluklarda klasik tezhip üslubunda sazyolu hançer yaprak motiflerine yer verilmiştir. Her ne kadar hattat imzası tartışmalı da olsa, bir levhaya tezhip uygulanması da aslında o eserin siparişini veren ve sanat icrâ edenler açısından özellikli olduğuna işaret edebilir.

2. Celi Ta'lik Zerendûd Levha: 44,5x39,1 cm ölçülerindeki levhanın tarihi ve sanatkârı belli değildir. Lahor çividi zemine zer mürekkeple celi ta'lik yazı türüyle yazılmıştır. Levhada "Yâ Hazreti Sultân es-Seyyid Abdülkâdir Geylânî" cümlesine yer verilmiş, kelimeler alttan yukarıya doğru istiflenmiştir. Dikey harflerin yanı sıra *es-sultan* ve *Geylânî* kelimelerindeki keşideler, istife letâfet kazandırmıştır. Köşebentlere ve boşluklara altı adet gül motifi işlenmiştir. (Fotoğraf 5)

² M. Uğur Derman, *Osmanlı Hat Sanatı, Sakıp Sabancı Müzesi*, İstanbul 2001, s. 108; İbnülemin M. Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, s. 187; Süleyman Berk, *İstanbul'un 100 Hattatı*, İstanbul 2012, s. 90-91; Ali Rıza Özcan, "Mihrişah Valide Sultan Yazıları", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu*, IX, İstanbul 2005, s. 410-421.

3. İbrahim Nâmık Efendi'ye Ait Celî Sülûs Levha: "Yâ Hazreti Sa'd bin Ebî Vakkâs" yazılı olan levha, 40x30 cm ölçülerindedir. Levhanın altındaki "Harrarahû'l-mûznib İbrahim Nâmık an Silahşöri Ağâyı Dâri's-saâde sene 1312 ?" cümlesi sanatkârın biyografisine ait ipuçları vermektedir. Buna göre levhanın hattatının sarayın muhafızlarından İbrahîm Nâmık Efendi olduğu ve 1312/1895 yılında levhayı yazdığı anlaşılmaktadır. (Fotoğraf 6) Hattatın hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Şumnu'lu hattatların arasında da benzer isme rastlanmasından hareketle belki de bu sanatkârın da o coğrafyadan olabileceği söylenebilir.³ Alttan yukarıya doğru istiflenmiş harflerin etrafı, bitkisel motiflerle halkâr tarzında rokoko üslubunda tezhiplenmiştir.

4. Hâfız Seyyid Mehmed Ağa'ya Ait İcâzet Levhası: Hilye-i şerif istif anlayışına göre düzenlenen levha, 35x22 cm ölçülerinde dilimli kemer tarzında taçlandırılıp duvara asılacak biçimdedir. Levhanın tâci başmakam, köşebentler ve etek kısmı bitkisel motiflerle klasik tarzda tezhiplenmiştir. Muhakkak-sülûs-nesih yazı türleriyle yazılmış levha, "icâzet"⁴ özelliğine sahiptir. Hilye formu ve bilhassa etek kısmı cümlesi Hâfız Osman üslubundadır. Etek kısmında "Kâmetin ey bustân-ı lâ mekân pîrâyesi / Nûrdan bir servidir düşmez zemine sâyesi (Ey mekânlarla sığmayan, güzel ve hoş kokulu bahçenin süsü! Boyunla, gölgesi yere düşmeyen nûrdan bir serviye andırıyorsun Sen!)" cümlesi yazılıdır. (Fotoğraf 7)

Levhanın en alt kısmında icâzet cümlesi yer almaktadır. Buna göre Hâfız Seyyid Mehmed Ağa, 1180/1766 yılında Kadıköy'lü Hattat Mehmet Efendi'den icâzet almıştır.

5. İsmail Zühdi Efendi'ye Ait İcâzet Levhası: Sülûs - nesih koltuklu kıt'a tarzındaki levha, 36x30 cm ölçülerindedir. Rokoko üslubunda tezhiplenmiş levhanın koltuk kısımlarına güller yerleştirilmiştir. Sülûs yazılmış Besmele'den sonra iki satır halinde umre ve hac ibadetinin mükâfâtı hakkındaki hadîs-i şerif metni, iki kartuş içine ise icâzet cümleleri yazılmıştır. (Fotoğraf 8)

³ Ahmet Süheyl Ünver, "Şumnu'da Türk Hattatları ve Eserleri" *Belleten*, c. 47, S. 185, Ankara 1983, s. 31-36.

⁴ Usta-çırak ilişkisi şeklindeki eğitim-öğretim geleneğine bağlı hat sanatında, icâzetler hakkında geniş bilgi için bkz. Derman, "Türk Yazı Sanatında İcâzetnâmeler ve Taklid Yazılar", VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara 1973, s. 716 - 728; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 2003, s. 347-355; Berk, *Devlet-i Aliyye'den Günümüze Hat Sanatı*, İstanbul 2013, s. 111-116.

İcâzeti alan öğrenci İsmail ez-Zühdî Efendi'dir. 1222/1807 yılında Seyyid Hâfız Ahmed Tefkî Efendi'den icâzet almıştır. Tasdik imzası kısmı olmayan levhada hat üstadının silsilesi Hâfız Yûsuf, Zühdî, Seyyid Abdullâh ve Reîsü'l-Hattâtîn Hafız Osman Efendi'ye kadar sıralanmıştır. Levha, hat kaynaklarında bilinen meşhur iki İsmail Zühdî'den⁵ başka aynı ismi taşıyan ve Hafız Osman mektebine bağlı üçüncü bir sanatkârın tanınması açısından önemlidir.

6. Seyyid Mehmed Şükrullah Edîb Efendi'ye Ait İcâzet Levhası: Hat öğrencisi Seyyid Mehmed Şükrullah Edîb Efendi'ye ait bu levha, 1246/1830 yılında hocası Seyyid Mehmed Tâhir Cemâleddin Efendi'den aldığı icâzet özelliği taşımaktadır. Levhanın sol alt kısmında Hattat Seyyid İbrahim Edhemî'nin de tasdik imzası yer almaktadır.

40x30 cm ölçülerindeki levha, sülûs-nesih koltuklu kıt'a tarzındadır. Sülûs yazıyla bir satır "Hayruküm men tealleme'l Kur'ane ve allemehû" cümlesi ile altta iki satır halinde Hz. Ali'nin "marifet isteğinin altın isteğinden daha kıymetli olduğunu" beyan eden cümlesine yer verilmiştir. Pervazlar halkârî teknikte yapraklarla, koltuklar ise bitkisel motifli klasik üslupta tezhiplenmiştir. (Fotoğraf 9)

7. Seyyid Mehmed Şerafeddin Efendi'ye Ait İcâzet Levhası: Sarây-ı hümâyûn hat hocalarından Üstat Hacı Muhammed Rüşdü Efendi'nin 1258/1842 yılında, öğrencisi Seyyid Mehmed Şerafeddin Efendi'ye verdiği icâzet levhasıdır. Hocanın oğlu Ali er-Râsim de aynı şekilde hattat olup levhanın sol alt kısmına tasdik imzası atmıştır. (Fotoğraf 10)

Sülûs-nesih koltuklu kıt'a tarzında hazırlanmış levha, 34x28 cm ölçülerindedir. Sülûs yazıyla yazılmış Besmele-i Şerîfi iki satır nesihle Kur'an öğrenmenin ve öğretmenin değerinden bahseden hadis-i şerif cümlesi takip etmektedir. Satır araları ve koltuklar iğne perdeli klasik üslupta tezhiplenmiştir.

8. İbrahim Edhem Efendi'ye Ait İcâzet Levhası: 34x29 cm ölçülerindeki levha, sülûs-nesih koltuklu kıt'a tarzında hazırlanmıştır. Beynessütür müzehheb levhanın imza kartuşları, koltuk kısımlarını da kaplamıştır. Vakıf gülleri ve kartuşların etrafı, bitkisel motiflerle iğne perdeli rokoko

⁵ Her iki İsmail Zühdî için bkz. Derman, "İsmâil Zühdü, Eski", "İsmail Zühdü, Yeni", *Dîyanet İslâm Ansiklopedisi*, c. 23, İstanbul, 2001 s. 124-126.

üslupta tezhiplenmiştir. Kâğıt fıstık yeşili renge boyanmıştır. Bir satır sülüs, üç satır nesih yazıyla hadis-i şerif metni yazılmıştır. (Fotoğraf 11)

Hattat Ahmed Hulûsi Efendi'nin 1262/1846 yılında, öğrencisi İbrahim Edhem Efendi'ye verdiği icâzet levhasıdır. Hat kaynaklarında yeterli bilgiye rastlanmayan bu hattatlar hakkında, Van Müzesi'nde bulunan 1265/1849 tarihli iki adet Kasîde-i Bürde'nin ferağ sayfalarındaki kayıtlar yardımcı olmaktadır. Buna göre İbrahim Edhem Efendi, Muhammed Emin Efendi'nin oğlu olup Balkan topraklarındaki Niş şehrinde Melek Mehmed Paşa Camii imam-hatipliği görevinde bulunmuş, hüsn-i hattı Ahmed Hulûsi'nin talebeleri Seyyid Mustafa Sıdkı'dan ve Mahmud Habîbî'den meşketmiştir.⁶ Levhaya göre icâzetini Ahmed Hulûsi Efendi'den almış, belki de ömrü yetmediğinden veya başka bir sebepten dolayı onun talebelerinden yazıya devam etmiş olmalıdır. Levhanın tasdik imzalarında Hattat İbrahim Şevki Efendi'nin⁷ öğrencilerinden Seyyid Mustafa Hilmi Efendi'nin de adı geçmektedir.

9. Enderun Öğrencilerinden Hafız Abdurrahim'e Ait Kıt'a: Sülüs-nesih koltuklu kıt'a formunda hazırlanmış eser, 48x38 cm ölçülerine sahiptir. Levhanın dış pervazına rokoko üslubunda kıvrık dallar, saz yolu yapraklar ve fiyonklar; iç pervazına halkârî teknikte yapraklar işlenmiştir. İki sıra nesih ve imzanın köşelerindeki koltuklar, iğne perdahlı sıvama altın zemine buket içinde saz yolu yapraklar ve çiçeklerle tezhiplenmiştir. Sülüs ve nesih yazılar beynessütür müzehheptir. "Allah katında kulların en sevimlisi, ailesine en faydalı olan kişidir" anlamında Hadis-i şerif metni içeren levhanın en alt satırı imzaya ayrılmıştır. İcâzetli hattatların imza usullerinden farklı olarak "Enderûn-ı Hümâyün Mekteb-i Münîfi üçüncü sene şâkirdânından Hâfız Abdurrahîm Kulları 1312" cümlesinin yer aldığı imzadan hareketle levha, Enderun Mektebi üçüncü sene öğrencisi Hafız

⁶ Söz konusu hattatın Van Müzesi'ndeki yazma eserleri ve imzaları hakkında bkz. Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Van Müzesi'ndeki Yazma Eserler", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu*, Van 1996, s. 218-234; Erol Uslu, *Van Müzesi'ndeki Yazma Eserlerin Sanatsal Özellikleri Üzerine Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Van 2011, s. 86-88.

⁷ Sultan II. Mahmud devrinde İbrahim Şevki Efendi'nin Rumeli'ye gönderildiği, burada hüsn-i hat çalışmalarının gelişmesine katkıda bulunduğu ve bir çok öğrenci yetiştirip icâzet verdiği bilinmektedir. Geniş bilgi için bkz. Ahmet Süheyl Ünver, "Şumnu'da Türk Hattatları ve Eserleri" *Bellekten*, c. 47, S. 185, Ankara 1983, s. 31-36. (Bu makalede adı geçen ve yazıyı dayısı Şumnu'lu Mehmed Şerif'ten öğrenen İbrahim Edhem ile tebliğimizde sözü edilen icâzet sahibi İbrahim Edhem'in aynı kişi olup olmadığı araştırmaya muhtaç bir konudur.)

Abdurrahim tarafından 1312/1895 yılında yazılmıştır. (Fotoğraf 12) İmza cümlesi ayrıca, Enderun'da sanat eğitim-öğretim faaliyetlerini anlama ve tâkip etme açısından da önemlidir. Levhanın yıl sonunda hat ve tezhip tabloları tarafından "padişaha arz edilmek üzere hazırlandığı" anlaşılmaktadır.

10. Enderun Öğrencilerinden Seyyid Nuri'ye Ait Kıt'a: İmza satırında "Enderûn-ı Hümâyün Mekteb-i Münîfi birinci sene şâkirdânından Seyyid Nûrî Kulları 313" cümlesi yazılmıştır. Bu cümle, levhanın Enderun'da hüsn-i hat öğrencisi Seyyid Nuri tarafından 1313/1896 yılında Padişaha arz edilmek üzere yazıldığını göstermektedir. Rokoko üslubundaki tezhip özellikleri, yukarıda açıklanan Hafız Abdurrahim'in levhasıyla uyumludur.

45x37 cm ölçülerindeki levha, sülûs-nesih koltukla kıt'a formunda hazırlanmıştır. Sülûs yazılmış ilk satırda "Yumuşak huylu karakter özelliğinin, rızkın anahtarı olduğu"; nesihle yazılmış iki satırda ise "İlim isteyen, ilimle meşgul olan kişinin rızkı için Allah kendini kefil kıldığına dair" hadis-i şerif metni yazılmıştır.

Bu levha da üstteki gibi Enderun'da gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyetini sergileme özelliğine sahiptir.

11. Enderun Öğrencilerinden Mehmed Rüşdi'ye Ait Kıt'a: 46x38 cm ölçülerindeki levha, sülûs-nesih koltuklu kıt'a özelliğindedir. Pervaz ve koltukları rokoko üslubunda saz yolu yapraklar, çiçekler ve buketlerle tezhiplenmiştir.

"Allah'ın, dünya nimetlerini âhret düşüncesine bağlı olarak verdiği"ne dair hadis-i şerif metni içeren sülûs ve nesih yazılar, Enderun mektebi birinci sene öğrencilerinden Mehmed Rüşdi tarafından 1313/1896 yılında padişaha arz edilmek üzere yazılmıştır.

12. Hattat İsmail Zühdi Efendi'ye Ait Kıt'a: Sülûs-nesih mâil koltuklu kıt'a formundaki levha, Bitlis Müzesi'nin en nâdide hat eserleri arasında sayılabilir. 25x18 cm ölçülerindeki levhada bir sıra sülûs onbir sıra mâil tarzda nesih yazı yer almaktadır. Her iki kısım, kuzu cetvellerle sınırlandırılmış, vakıf gülleri klasik üslupta kıvrık dal, yaprak ve rûmillerle tezhiplenmiştir. Sülûs satırda harfler birbirine temas edecek şekilde, "fî mûhçeti" kelimesinde ise fe - mim başları tetâbuklu⁸ vaziyette istiflenmiştir.

⁸ Tetâbuk için bkz. Abdülkadir Yılmaz, *Türk Kitap Sanatları Tâbir ve İstihlaları*, İstanbul 2004, s. 340.

Levhanın tek satırlık sülüs kısmında "el-Kalbü keyfe yektümü fi mühçeti hevâke (Kalb, ruhumdaki senin sevgini nasıl gizleyebilir?)" anlamında cümle yazılmıştır. Yolculukta ve ikamet halinde mesh kullanımına ait hadis-i şeriflerden sonra ketebe kısmında "Ketebehül-fakîr İsmail ez-Zühdi sene 1202" cümlesi bulunmaktadır. (Fotoğraf 13) Buna göre levha, 1202/1787 yılında Hattat İsmail Zühdi efendi tarafından yazılmıştır. Hafız Osman ekolüne bağlı XIX. Yüzyılın önemli hattatlarından olan İsmail Zühdi⁹ birçok eserlerinin yanı sıra kardeşi Hattat Mustafa Râkım Efendi'yi yetiştirerek Osmanlı hat sanatının gelişimine en büyük hizmeti gerçekleştirdiği söylenebilir.

13. Prens Rıza'nın Nevruz Tebrîği Levhası: Müzedeki eserler arasında Prens Rıza'nın 1319/1901 yılına ait nevrüz, cuma ve kurban bayram tebrîğini içeren levha da yer almaktadır. 37x24 cm ölçülerinde, ahşap üzerine bitkisel ve geometrik motiflerle süslü çerçevelenmiş, satır araları ve pervazları tezhipli ta'lik yazı türüyle Osmanlı Türkçesi'yle yazılmıştır. Levhada "Yümn ü ikbal ile müsâdif olub/iyd-i nevrûz ve cum'a ve kurban/tehniyet üzre eyliyor hamelin/şems takdîm Hazret-i Sultân/Prens Erfau'd-Devle Rıza 1319" cümleleri yazılıdır. (Fotoğraf 14)

14. Kur'an-ı Kerim: 33x17 cm ölçülerindeki Kur'an-ı Kerim, kahverengi deri ciltli, nesih yazı ile nohudî renkli âherli filigranlı kağıda yazılmış, baştan sona kadar tamam olan bir eserdir. Süre adları lâl, ayetler ise is mürekkebiyle onbeşer satır halinde tezhipsiz vaziyette yazılmıştır. (Fotoğraf 15) Miklepli cilt üzerine soğuk damga şemseler ve geometrik motifler işlenmiştir. Ferağ sayfasına göre Kur'an-ı Kerim, 1105/1693 tarihinde Ahmed bin Yusuf adlı hattat tarafından istinsah edilmiştir.

Sonuç

Tebliğde müzede teşhir edilen 14 eser hat ve tezhip özellikleri açısından incelenmiştir. Eserlerin biri Kur'an-ı Kerim olup yazma eser niteliğinde, diğerleri ise levha özelliğindedir.

Levhalar arasında beşi, hat sanatı öğretimi sonrasında hocanın öğrenmesine imza atma yetkisi vermesi anlamını içeren "icâzet levhası"dır. İcâzet

⁹ İsmail Zühdi Efendi ve kardeşi Mustafa Râkım için bkz. İbnülemin, *a.g.e.*, s. 472; Derman, *DİA*, c. 23, s. 124-126; Berk, "Hattat Mustafa Rakım'ın Celî Sülûs'ün Estetiğinde Ortaya Koyduğu Yenilikler", *M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı*, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayını, 2000, s. 145-174.

alan öğrenciler Hafız Seyyid Mehmed Ağa (1180/1766 tarihli), İsmail Zühdi (1222/1807 tarihli), Seyyid Mehmed Şükrullah Edib Efendi (1246/1830), Seyyid Mehmed Şerâfeddin Efendi (1258/1842 tarihli) ve İbrahim Edhem Efendi (1262/1846)'dir. İcazet veren ve tasdik eden hattatlar ise Kadıköy'lü Mehmed Efendi (1180/1766), Seyyid Hafız Ahmed Tefkî (1222/1807), Seyyid Mehmed Tâhir Cemâleddin ile Seyyid İbrahim Edhemî Efendi (1258/1842), Ahmed Hulûsî ile İbrahim Şevki'nin talebesi Seyyid Mustafa Hilmi Efendi (1262/1846)'dir. Diğer levhalarda da Mahmud Celâleddin Efendi (1171/1758), Dâru's-saâde Ağası silahşörlerinden İbrahim Nâmık (1312/1894) ve XIX. yüzyılın başlarında yaşamış kudretli hattatlardan İsmail Zühdi Efendi'nin adları tespit edilmiştir. Bunlardan Mahmud Celâleddin Efendi'nin kaydı, hayatının başlangıç yıllarını tespit için diğer müze ve koleksiyonlardaki eserleri ile çok detaylı bir araştırmaya tabi tutulmalıdır. Müzedeki üç levha, Osmanlı Enderun Mektebinde hüsni hat öğrencisi olan Hafız Abdurrahim, Seyyid Nuri ve Mehmed Rüşdi'ye aittir. Padişaha arz nitelikli bu levhalar, Enderun mektebindeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin seyrini anlama açısından önem taşımaktadır.

Eserlerde celi sülüs, celi ta'lik, sülüs, ta'lik ve nesih yazı türleri kullanılmıştır. Klasik üslupta tezhip uygulamalarının yanı sıra batılılaşma döneminin gelişimine uygun rokoko ve barok üsluplu tezhipler de görülmektedir. Üslup ve üretim yeri açısından Kur'an-ı Kerim yerel özellikler taşıırken, hat levhaları dönemin başkenti İstanbul, Edirne ve Şumnu merkez özelliklerine sahiptir. Bu merkezlerden elde edilip bir şekilde Bitlis yöresine ve dolayısıyla müzeye intikal ettirilmiştir. İran Prensî Rıza'nın nevrüz tebriğini içeren levha ise bu coğrafyanın hat ve tezhip özelliğini yansıtmaktadır.

Genellikle ayet ve hadis-i şerif metinlerinin ağırlıklı tercih edildiği eserler arasında Zühdi Efendi (Yeni)'nin levhasındaki "Kalb, ruhumdaki senin sevgini nasıl gizleyebilir?" anlamı ve Prens Rıza'nın nevrüz, cuma ve kurban bayramı tebriği içerikli metinleri bunlardan farklılık göstermektedir.

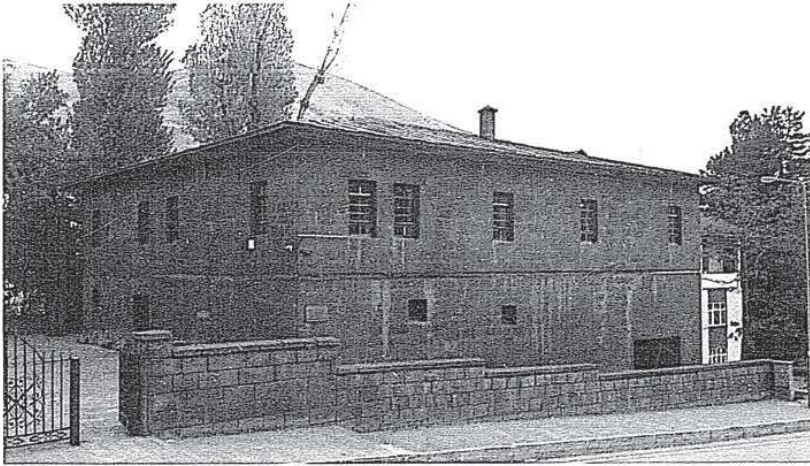
Bütün eserler, hat ve tezhip sanatına dair yapılacak ilmi araştırmaların yanı sıra hattat biyografilerinin tespitinde ve bunlara ait yeni yazılacak metinlerde dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

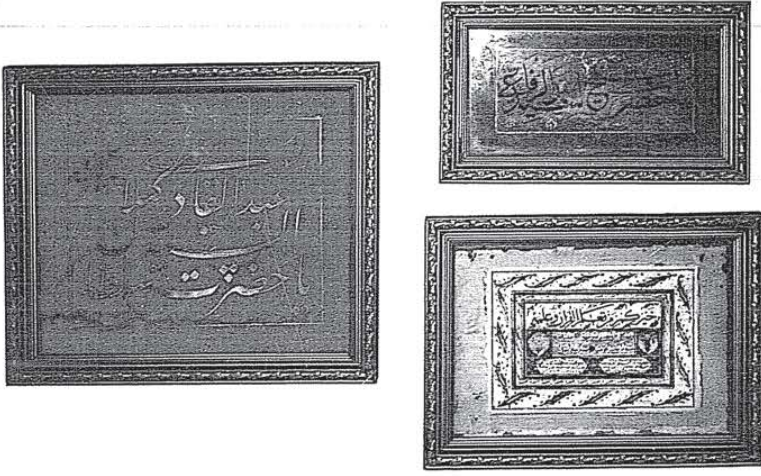
Berk, Süleyman, *Devlet-i Aliyye'den Günümüze Hat Sanatı*, İstanbul 2013.

- , "Hattat Mustafa Râkım'ın Celi Sülüs'ün Estetiğinde Ortaya Koyduğu Yenilikler", *M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı*, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayını, 2000, s. 145-174.
- , *İstanbul'un 100 Hattatı*, İstanbul 2012.
- Derman, M. Uğur, "Türk Yazı Sanatında İcâzetnâmeler ve Taklid Yazılar", *VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara 1973.
- , "İsmâil Zühdü, Eski" "İsmail Zühdü, Yeni", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 23, İstanbul 2001, s. 124-126.
- , *Osmanlı Hat Sanatı, Sakıp Sabancı Müzesi*, İstanbul 2001.
- İnal, M. Kemal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955.
- Özcan, A. Rıza, "Mihrişah Valide Sultan Yazıları", *Tarihi ve Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX*, İstanbul 2005, s. 410-421.
- Serin, Muhittin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 2003.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit, "Van Müzesi'ndeki Yazma Eserler", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu*, Van 1996, s. 218-234.
- Uslu, Erol, *Van Müzesi'ndeki Yazma Eserlerin Sanatsal Özellikleri Üzerine Araştırma, Yüzüncü Yıl Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Van 2011.
- Ünver, Ahmet, Süheyl, "Şumnu'da Türk Hattatları ve Eserleri" *Belleten*, c. 47, S. 185, Ankara 1983, s. 31-36.
- Yılmaz, Abdülkadir, *Türk Kitap Sanatları Tâbir ve İstılahları*, İstanbul 2004.

Resimler

Fotoğraf 1: Bitlis Etnografya Müzesi'nin genel görünümü.

Fotoğraf 2: Müzede teşhir edilen levhalardan genel görünüm.

Fotoğraf 3: Mahmud Celeleddin Efendi'ye ait celi sülüs levha.

Fotoğraf 4: Mahmud Celeleddin Efendi'ye ait levhada imza kısmı.

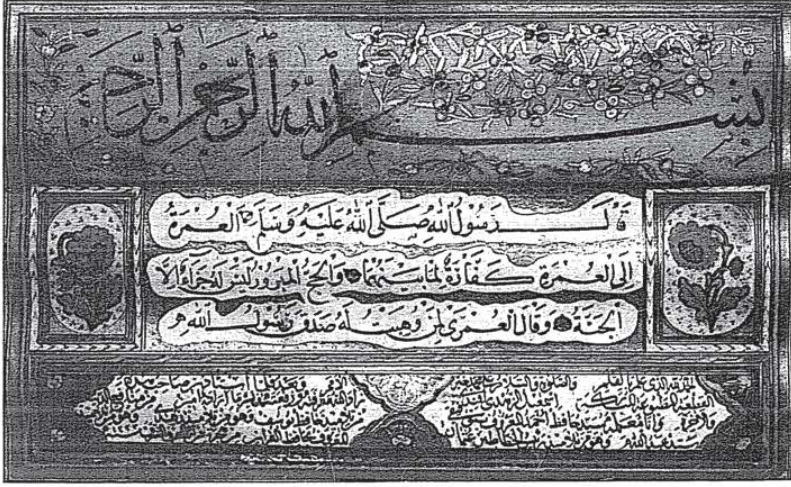
Fotoğraf 5: Celi ta'lik zerendûd levha.

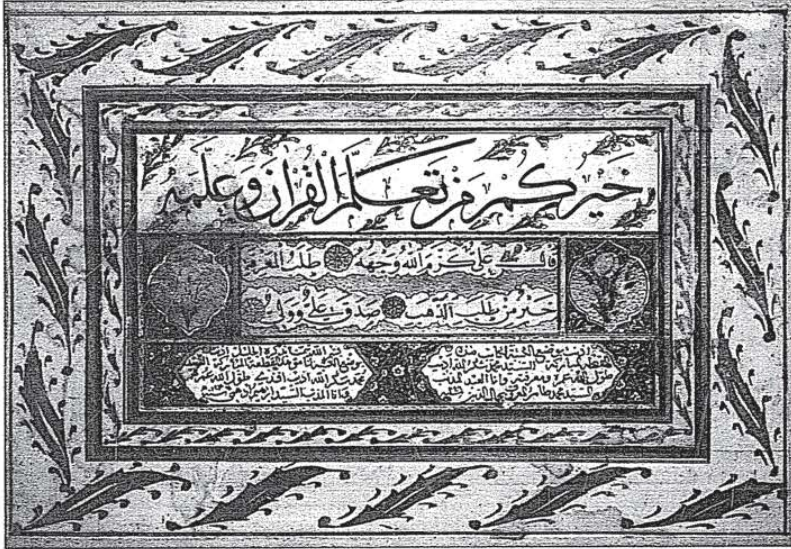
Fotoğraf 6: İbrahim Namık Efendi'ye ait celi sülüs levha.

Fotoğraf 7: Hafız Seyyid Mehmed Ağa'ya ait icâzet levhası.

Fotoğraf 8: İsmail Zühdî Efendi'ye ait icâzet levhası.

Fotoğraf 9: Seyyid Mehmed Şükrullah Edib Efendi'ye ait icâzet levhası.

Fotoğraf 10: Seyyid Mehmed Şerafeddin Efendi'ye ait icâzet levhası.

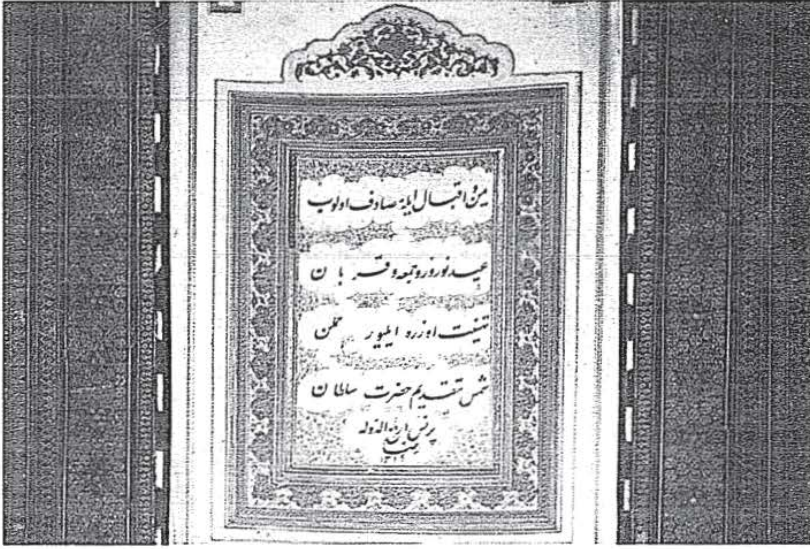
Fotoğraf 11: İbrahim Edhem Efendi'ye ait icâzet levhası.

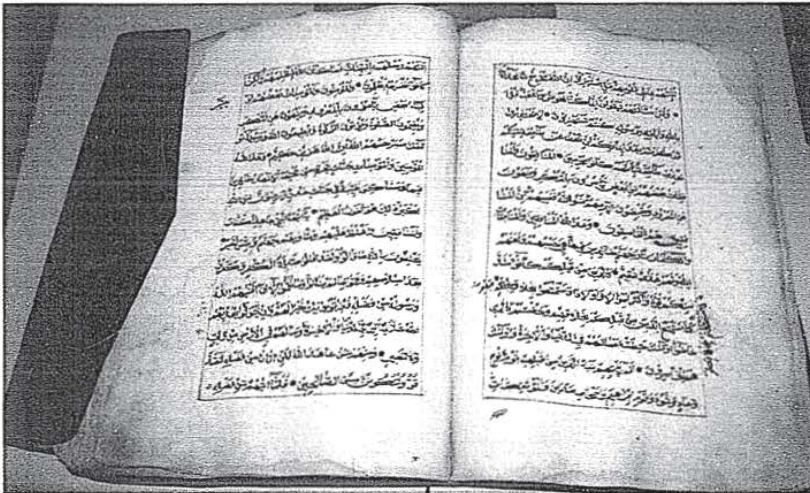
Fotoğraf 12: Enderun Mektebi öğrencilerinden Hafız Abdurrahim'e ait kit'a.

Fotoğraf 13: Hattat İsmail Zühdi (Yeni) Efendi'ye ait kit'a.

Fotoğraf 14: Prens Rıza'nın nevruz tebrigi levhası.

Fotoğraf 15: Ahmed bin Yusuf'a ait Kur'an-ı Kerim'den genel görüntü.